

Полівода К.І.*

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В ГАЛУЗІ ОБОРОНИ І БЕЗПЕКИ

В статті аналізується досвід Чеської республіки в сфері реформування оборони і безпеки, досліджується можливість використання цього досвіду Україною в контексті вступу до європейських та євроатлантичних структур.

Ключові слова: оборона, безпека, реформування, збройні сили, оборонно-промисловий комплекс; Чехія.

В статье анализируется опыт Чешской Республики в сфере реформирования обороны и безопасности, исследуется возможность использования этого опыта Украиной в контексте вступления в европейские и евроатлантические структуры.

Ключевые слова: оборона, безопасность, реформирование, вооруженные силы, оборонно-промышленный комплекс, Чехия.

In this article the experience of the Czech Republic in reforming the defense and security policy is examined. The possibility of using this experience in the context of Ukraine's accession to the European and Euro-Atlantic structures is studying.

Key words: defense, security, reforms, armed forces, military-industrial complex, Czech Republic.

Актуальність теми зумовлена тим, що функція оборони, охорони державних кордонів, забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки – одна з основних функцій держави з моменту виникнення стародавніх держав і до кінця «холодної війни», коли авторитет і престиж держави в світі вимірювався головним чином військовою могутністю (поряд з економічним потенціалом) – фактично по сьогоднішній день залишається визнаним джерелом здобуття престижу на міжнародній арені, хоча в ХХ - ХХІ ст. до цих чинників безумовно додалися й ряд гуманітарних аспектів діяльності держави (рівень освіти, науки, культури тощо).

Ст. 6 Закону України «Про основи національної безпеки України» [17] визначає серед пріоритетів національних інтересів інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

В той же час, проблема чіткого визначення основних орієнтирів в оборонній і безпековій політиці породжує проблему вибору – залишатись нейтральною та позаблоковою

* здобувач кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Скороход Ю.С.

країною чи поступово інтегруватись до загальноєвропейської системи безпеки, зокрема, шляхом вступу до ЄС і НАТО. Визнаючи, що нейтралітет має певні вади – адже при колективній безпеці держави мають можливість спільної реалізації ряду оборонних проєктів, наприклад, в сфері протиповітряної оборони, спільного бойового патрулювання літаків і кораблів, обміну інформацією тощо, а при нейтральному статусі держава самостійно несе тягар витрат, одночасно треба визнати і те, що нейтралітет є досить умовною категорією. Про останнє свідчить досвід Бельгії у Першу та Другу світові війни, коли її нейтральний статус виявився неспроможним зупинити агресора.

Уявляється, що саме інтеграція у безпековій та оборонній сферах з ЄС і НАТО з одночасним збереженням добрих відносин з Російською Федерацією, іншими країнами СНД, є тим шляхом, що збереже державність і суверенітет України.

В цьому аспекті викликає інтерес корисний досвід країн Вишеградської четвірки – Республіки Польщі, Чеської республіки, Словацької республіки та Угорської республіки. Адже ці країни входили до складу Організації Варшавського договору, мали відповідний – потужний, хоч і досить застарілий – оборонний та оборонно-промисловий комплекс. Проте за 90-ті роки ХХ ст. ними було пророблено досить значну роботу по реформуванню цього комплексу і, як наслідок, вони стали членами НАТО (Словаччина – 29.03.2004, інші держави – 12.03.1999 р.) та ЄС (01.05.2004).

В цьому аспекті особливо важливим для України є досвід реформування Чеської республіки. Як відомо, ця країна до 1 січня 1993 р. була складовою Чехословацької республіки (у 1960-1990 рр. – Чехословацької Соціалістичної Республіки), яка стала чи не єдиною країною постсоціалістичного табору, що пройшла дезінтеграцію цілком мирно (шляхом так званого «оксамитового розлучення»).

Згідно з укладеним 19.11.1990 р. Договором про звичайні збройні сили в Європі для шести Держав-учасників Організації Варшавського Договору встановлювалась квота у 20 тис. танків, 30 тис. бойових броньованих машин, 20 тис. артилерійських систем, та 2 тис. ударних гелікоптерів [1]. Очевидно, що більша частина цього потенціалу припадала на радянські війська, проте і військовий потенціал ЧССР був досить значний.

Метою даної статті є політологічний аналіз заходів, здійснених Чеською республікою в оборонній і безпековій сфері під час підготовки та вступу до НАТО і ЄС та визначення можливості використання такого досвіду Україною в аспекті її євроінтеграційних прагнень.

Базовими для дослідження стали визначення таких понять, як національна безпека, структурні аспекти національної безпеки та основні форми загрози національній безпеці. Так, В.А. Ліпкан зазначає, що національна безпека є різновидом соціальної діяльності, яка полягає в управлінні системою національної безпеки, за якою державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, а також забезпечується ефективне функціонування системи національної безпеки України [2, с.46].

В свою чергу, І.М.Петрів ідентифікує національну безпеку як спроможність особи, суспільства і держави до захисту і стан їх захищеності від сукупності об'єктивних негативних чинників, які створюють реальну небезпеку національним інтересам [3, с.78-82]. О.М.Андреєва виокремлює такі структурні аспекти національної безпеки як державно-політичний, соціально-економічний, національно-культурний, інформаційний та екологічний. Державно-політичний аспект національної безпеки гарантується передусім створенням і забезпеченням чіткого функціонування власних державно-політичних інститутів [4, с.7-13].

Таким чином, стержневим моментом в національній безпеці є ефективний захист національних інтересів від потенційних і реальних загроз, і, відповідно, система національної безпеки має будуватися за умов врахування таких національних інтересів та реальності подібних загроз.

Однією з основних форм загроз національній безпеці є військово-політичні конфлікти, які Г.М.Перепелиця визначає як соціальну взаємодію, що являє собою вищу стадію розвитку антагоністичної суперечності, що складається з приводу соціальної влади і вирішення якого досягається нанесенням або загрозою нанесення шкоди кожній із сторін за допомогою військової сили [5, с.52]. Автор також виділяє наступні типи конфліктів: внутрішні симетричні (наприклад, «міжетнічні», «міжрегіональні», «міжконфесійні»), внутрішні асиметричні (наприклад, війна держави з сепаратистами), зовнішні симетричні (наприклад, конфлікт Туреччини і Греції через Кіпр), зовнішні асиметричні (війна між Іраком і міжнародною коаліцією в 1991 р.) [5, с.96-106]. Оборонний комплекс держави, безумовно, має бути готовим до всіх цих форм і видів конфліктів, проте готувати його треба до реально існуючих, а не примарних загроз.

Одним з найважливіших напрямів реформування безпекової сфери є реформа оборонного комплексу, що включає в себе збройні сили (ЗС) та оборонно-промисловий комплекс (ОПК). В.Ф.Смолянук зазначає, що головним показником набуття Україною системних оборонних характеристик став процес розбудови національних Збройних Сил як провідного суб'єкта забезпечення військової могутності держави [6, с.27]. На думку Д.О.Мороза, приклад й результати євроатлантичного співробітництва країн «Вишеграду» на практиці довели громадянам, що НАТО є союзом демократичних держав, який не становить загрози, а навпаки є гарантією безпеки, територіальної цілісності та стабільності розвитку Чехії, Польщі, Угорщини та Словаччини [7, 16].

Закінчення «холодної війни» та переорієнтація Чехії на інтеграцію з ЄС і НАТО поставила питання про співвідношення вартості утримання армії з реальними можливостями держави та адекватності існуючим загрозам. Як зазначають експерти українського Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, процес адаптації ЗС Чеської республіки до стандартів НАТО може бути прикладом прагматичного підходу до створення системи національної безпеки і оборони. Так, за період 1993-2006 р. особовий склад ЗС було скорочено зі 132 до 38,5 тис осіб. За цей період кількість винищувачів було скорочено з 227 застарілих літаків радянської розробки до 14 сучасних шведських винищувачів JAS-39 Gripen, на порядок скоротилась і кількість основних бойових танків. Однак таке скорочення не було неконтрольованим розвалом, адже знаходячись в системі колективної безпеки, країні легше (і що не менш важливо - дешевше) забезпечити власний суверенітет [8]. Як зазначає другий президент Чеської республіки Вацлав Клаус, країна потребує армії, яка б відповідала її розмірам, амбіціям та економічним можливостям (наприклад, замість 50 штурмовиків L-159 власної розробки ВПС Чехії можуть собі дозволити лише 18, інші будуть скорочуватись) [9].

В даному випадку слід зауважити наступне. По-перше, скорочення кількості наступальних типів озброєнь – танків та бойових літаків – означає відмову військ Чеської республіки від наступальних операцій, для яких призначалась армія доби Варшавського договору. Це є закономірним наслідком розпаду соціалістичного блоку. По-друге, заміна застарілого озброєння на більш сучасні моделі (в набагато меншій кількості), як це було продемонстровано на прикладі з винищувачами, дозволить отримати сучасну, хоч і невелику армію, здатну ефективно протидіяти сучасним загрозам. По-третє, інтеграція Чеської республіки до системи колективної безпеки НАТО і ЄС дає можливість ефективно

здійснювати оборонну і безпекову політику у взаємодії з іншими країнами-членами, використовуючи при цьому менший військовий потенціал. По-четверте, викликає повагу позиція військового і політичного керівництва Чеської республіки, які замовляють лише ті озброєння і в такій кількості, що дійсно потрібні національній армії замість «рятування» підприємств ОПК за рахунок державного замовлення.

Таким, чином, слід зауважити, що ЗС та ОПК Чехії не просто переживають процес ступового скорочення – вони фактично стали на шлях структурної перебудови. Саме раціональне та адекватне існуючим загрозам скорочення ЗС є одним з найважливіших здобутків Чехії в процесі євроінтеграції. Чеська армія повинна стати на один якісний рівень з арміями провідних країн-членів НАТО.

Відповідно, саме по собі членство в ЄС і НАТО є достатньо серйозною гарантією безпеки, особливо для невеликої країни – адже, наприклад, Ісландія (член НАТО з початку заснування Альянсу) взагалі не має своїх збройних сил та інших воєнізованих формувань (крім берегової охорони), хоча цей факт в цілому є наслідком специфічного географічного положення даної країни.

В той же час, слід зауважити, що членство країни в НАТО означає, перш за все, визнання нею ряду загроз як пріоритетних напрямів здійснення оборонної політики. Так, за 60 років свого існування НАТО минуло шлях від військового блоку, спрямованого на стримування [10, с.5] «червоної загрози» до військово-політичного об'єднання країн європейської та євроатлантичної спільноти, здатного протистояти новим викликам і загрозам. До таких загроз відносять виклики, пов'язані передусім із розповсюдженням тероризму, зброї масового знищення, нелегальною міграцією, сепаратистськими рухами в країнах Центральної та Східної Європи тощо [11, с.12].

Клаус Науман, голова Генштабу бундесверу в 1991-1996 рр. та голова військового комітету НАТО в 1996-1999 рр. також зазначає, що НАТО повинне бути реформовано в напрямку підвищення ефективності боротьби з тероризмом і розповсюдженням зброї масового знищення; врегулюванню ситуації в державах, що розпалися чи розпадаються; протидія регіональним конфліктам та боротьбі з гуманітарними кризами [12]. Саме від уміння протистояти цим новим загрозам залежить ефективність спільної оборонної і безпекової політики НАТО та його окремих членів.

Зокрема, серед основних напрямів діяльності НАТО після відомих подій 11 вересня 2001 найбільш важливим є протистояння тероризму [13]. Особливо актуальною в цьому аспекті є рішення Стамбульського саміту НАТО (28-29 червня 2004 р.), на якому глави держав та урядів Альянсу домовились посилити заходи, спрямовані на боротьбу з тероризмом, зокрема, вдосконалення обміну розвідувальною інформацією та розробку нових, високотехнологічних засобів захисту від терористичних нападів. Відповідно до рішення керівників країн Альянсу, вдосконалення процесу обміну розвідувальними даними буде здійснюватись шляхом перегляду існуючих в НАТО структур розвідувальних служб та завдяки діяльності Відділу антитерористичної розвідки в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. Цей відділ, який було створено після терористичних нападів на Сполучені Штати 11 вересня 2001 року, тепер став постійно діючою структурою, яка відповідає за аналіз як загального рівня терористичної загрози, так і конкретних загроз країнам НАТО.

Альянс завжди готовий надати допомогу будь-якій країні – члену НАТО в боротьбі з терористичними загрозами або наслідками терористичних нападів. Літаки системи раннього повітряного попередження і управління АВАКС або Батальйон хімічного, біологічного, радіологічного та ядерного захисту можуть бути надані в розпорядження будь-якої держави НАТО, якщо буде зроблено відповідний запит. Лідери країн Альянсу також ух-

валили рішення щодо розробки високотехнологічних засобів захисту цивільного населення та збройних сил від терористичних нападів. Вони, зокрема, передбачають захист від зброї масового знищення; захист широкофюзеляжних літаків від переносних зенітно-ракетних комплексів; захист гелікоптерів від наземних засобів ураження; захист портів і кораблів; захист від саморобних вибухових пристроїв; вдосконалення засобів виявлення мін [14].

В цьому аспекті маленька Чехія надає Альянсу досить ґрунтовну підтримку. Враховуючи те, що особливо небезпечним видом тероризму є вчинення терористичних актів з застосуванням зброї масового знищення, то елітна чеська 31 бригада з радіаційної, хімічної та біологічної оборони (м. Ліберець) значною мірою задіяна для протистояння таким загрозам. За словами речника Міноборони Чехії Андрія Чиртека, ця бригада не лише бере участь у операціях по відновленню миру в Афганістані (провінція Урузган) в складі нідерландської реконструкційної команди, а й входить до складу резервних сил швидкого реагування НАТО [15].

Крім того, «спеціалізацією» чеських військових в НАТО є також відстеження цілей в повітрі і на морі, для чого чеська компанія «ERA Pardubice» випускає системи пасивного спостереження «VERA» [15].

Ще одним важливим аспектом участі чеських військових в структурах НАТО є участь у миротворчих операціях. Про одну з них – операцію НАТО з підтримання миру в Афганістані – вже було зазначено. Крім того, за даними сайту Міноборони Чеської республіки з 1990 р. підрозділи чеської армії приймали участь у 29 миротворчих та гуманітарних акціях, зокрема:

- 1990-1991 – «Щит пустелі» та «Буря в пустелі» (Кувейт, 200 військових);
- 1991-2003 – контингент ООН в Іраку (320 військових);
- 1992-1995 – миротворча місія ООН в колишній Югославії (2250 військових);
- 1995-1996 – миротворча місія ООН в Хорватії – Країні (750 військових);
- 1996-1998 – миротворча місія ООН в Хорватії – Східній Славонії (200 військових);
- 1996-2002 – миротворча місія в Боснії та Герцеговині, Хорватії (6300);
- 1999 – шостий польовий госпіталь ЗС Чехії надавав медичну допомогу косовським албанцям – біженцям в Албанії. 27 вересня цей госпіталь було перекинуто в Туреччину для надання допомоги місцевим жителям, що потерпіли від землетрусу.

- 1999-2002 – миротворча місія НАТО в Косово (980);
- 2001 – миротворча місія в Македонії (120);
- 2002-2005 – Чехословацький батальйон у Косово (2400);
- 2005-2006 – Бригада та навчальний бойовий центр (1438);
- 2002-2004 – командний пост та цивільні операції у Боснії та Герцеговині (42);
- 2003-2008 – тренувальна місія НАТО в Іраку (423)
- 2008-2009 – «Військова поліція» - бойове патрулювання повітряного простору Литви, яка не має власної бойової авіації та ППО (2 підрозділи по 75 чоловік).

- 2008-2009 – «Міцна дружба» в Афганістані (3 підрозділи по 100 військових) [16].

Таким чином, підрозділи ЗС Чеської республіки брали участь як у військових, так і у гуманітарних місіях, одночасно здобуваючи бойовий досвід та підвищуючи роль та прес-тиж Чехії на міжнародній арені. І не в останню чергу така ґрунтовна участь невеликої країни в миротворчих операціях посприяла вступу Чеської республіки до ЄС і НАТО.

Ще одним, хоч і досить суперечливим, аспектом євроінтеграції в сфері оборони і безпеки є створенні Євроармії – спільних європейських сил швидкого реагування чисельністю до 60 тисяч військових. Традиційно прихильниками такої ідеї виступають Франція,

Німеччина, Бельгія, Іспанія та Люксембург. Чехія досить обережно підходить до даної ідеї, прагнучи уникнути дублювання силових структур ЄС і НАТО та конкуренції між ними.

Слід зауважити, що для швидкої і ефективної інтеграції України в ЄС нашій державі слід залучити досвід Чеської республіки з врахуванням наступних обставин.

1. Україна знаходиться ближче до потенційних вогнищ напруги (Кавказ, Близький та Середній Схід), ніж Чехія. Та й уряди сусідніх країн (Росія, Білорусь) досі негативно сприймають НАТО, тому вступ України до цієї організації може бути сприйнятий ними ворожо. З цих причин скорочення ЗС нашої держави має проходити одночасно з посиленням їх потенціалу, для чого держава повинна витратити більше фінансових і організаційних зусиль на забезпечення армії, флоту і авіації сучасною технікою і озброєнням.

2. В сфері оборонно-промислової політики цікавим є досвід Чеської республіки щодо поєднання закупівель озброєння і військової техніки власного виробництва та іноземного (наприклад, вищезгадані шведські винищувачі). Така політика складає конкуренцію між вітчизняним та іноземним розробником (виробником) і дозволяє уникнути корупційних схем і надмірних бюджетних витрат. Одночасно закупівля західних військових технологій та ліцензій на їх виробництво дозволить Україні принаймні частково подолати відставання в деяких напрямках ОПК – бойова авіація, корабельне озброєння, вогневі засоби ППО тощо.

3. Для України, яка, на відміну від Чехії, є морською державою і має власні військово-морські сили, доцільним було б прийняти участь в ще одному з важливих напрямів діяльності НАТО – протидії піратству. Адже, наприклад, чи не щорічно українські моряки потрапляють в полон сомалійських піратів з Аденської протоки. Більше того, участь протипіратських операціях (а їх, крім НАТО, проводять Російська Федерація, КНР, Японія, Південна Корея, Швеція, Австралія тощо) дало б нашим морякам та морським піхотинцям безцінний бойовий і гуманітарний досвід, а державі – підвищення її престижу на міжнародній арені.

4. Україні слід активніше долучатись до програми «Партнерство заради миру». Головним же критерієм зрілості держави для вступу в ЄС і НАТО є, очевидно, наявність ґрунтовних політичних (розвиток демократії та інститутів громадського контролю), економічних (розвиток ринкової економіки) та правових (подолання корупції, розвиток судової системи) змін всередині країни.

5. Одним з напрямів спеціалізації українських військових в НАТО може стати транспортна функція. Передовсім це стосується наявних в Україні можливостей з розробки і виробництва літаків військово-транспортної авіації, двигунів до них, потужної ремонтної бази, розвиненої мережі військових аеродромів та аеродромів подвійного призначення, наявністю висококваліфікованих льотних кадрів та відповідних навчальних закладів тощо.

Література

1. Договір про звичайні збройні сили в Європі / «Законодавство України» [Офіційного веб-сайту Верховної Ради України]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Національна безпека України / В. А. Ліпкан [2-ге вид.] – К.: КНТ, 2009. – 576 с.
3. Складові елементи поняття національної безпеки / І. М. Петрів // Часопис Київського університету права – 2005. - № 2 – С. 78-82.
4. Сучасні пріоритети військово-політичної безпеки України в інформаційних координатах / О. М. Андреева // Вісник НТУУ «КПІ»: Серія «Політологія. Соціологія. Право» - 2009. – Випуск 4. – С. 7-13.

5. Перепелица Г.Н. Военно-политический конфликт: методология исследования и урегулирования: диссертация ... д.полит.наук. / Перепелица Григорий Николаевич. – К.: Национальный институт стратегических исследований, 1996. – 387 с.
6. Смолянюк В.Ф. Військова могутність сучасної Української держави (політологічний аналіз): Автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 – політичні інститути і процеси / Володимир Федорович Смолянюк— К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. — 36 с.
7. Мороз Д.О. Формування системи багатостороннього співробітництва країн – членів Вишеградської четвірки (1991-2004 рр.): Автореф. дис. ... кандидата істор. наук 07.00.02 – всесвітня історія / Дмитро Олександрович Мороз – К.: НУКМА, 2006. – 20 с.
8. Трансформація вооружених сил Чехії на пути к НАТО. Опыт для Украины / Центр исследований армии, конверсии и вооружения. – Режим доступа: <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=20088>
9. Чехия нуждается в армии, отвечающей ее размерам, амбициям и экономическим возможностям / Radio Praha. Radiogazeta – Режим доступа: <http://www.radio.cz/ru/rubrika/radiogazeta>
10. Брежнева Т.В. Трансформація стратегії НАТО (1949-1954 рр.): сучасне бачення.: Автореферат дис. ... канд. істор. наук.: 07.00.02 – всесвітня історія. / Тетяна Вікторівна Брежнева – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – 23 с.
11. Соболев А.А. Україна в європейському воєнно-політичному вимірі: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Андрій Аркадійович Соболев — К. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2004. — 19 с.
12. Closing Europe's Defense Deficit/ Naumann K. // Project-Syndicate: a world of ideas. – Режим доступа: <http://www.project-syndicate.org/commentary/naumann1/English>
13. НАТО у 21 столітті / Офіційний веб-сайт НАТО [Україномовний модуль, електронна брошура] – Режим доступа: <http://www.nato.int/docu/other/ukr/docu-backgrnd.htm>
14. НАТО після Стамбула / Офіційний веб-сайт НАТО [Україномовний модуль, електронна брошура] – Режим доступа: <http://www.nato.int/docu/other/ukr/docu-backgrnd.htm>
15. Чем полезны чехи в НАТО? И немного про Россию. / Radio Praha. Radiogazeta – Режим доступа: <http://www.radio.cz/ru/rubrika/demokrati/chem-polezny-chexi-nato-i-nemnogo-pro-rossiyu>
16. History of Czech Military Participation in Operations Abroad (1990 - 2010) / Ministry of Defense and Armed forces of Czech republic – Режим доступа - <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=5717>
17. Закон України «Про основи національної безпеки» / «Законодавство України» [Офіційний веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua>